

פרשת ראה: נביא או חולם חלום

"כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ונתן לך אות או מופת...". בפסוקים אלו, פרשת ראה מזהירה אותנו לבל נתפתה לדמותו הכריזמטית ורבת ההשפעה של נביא בעל מופתים שחונן בהשראה אלוקית, שיוורה לנו לעבוד עבודה זרה. אנו מצווים שלא לנהות אחרי נביא כזה ולהפעיל את ביקורת המסורת הקבועה והנצחית, שעיקרה הוא החובה לעבוד את ה' בלבד.

בשאלה מיהו אותו נביא נחלקו הפרשנים, לפי חלק מהם, מדובר בשקרן ומתחזה הטוען בחלקת לשונו כי ה' נראה אליו ושולח אותו לערוך תיקונים בדת (ראה: רמב"ן, דברים יג, ב, ד"ה כי יקום, בפירושו הראשון). לפי דעתם של אחרים מדובר באדם שרוח הנבואה שורה עליו באמת. ייתכן אפילו שחלק מנבואותיו מתגשמות במציאות. הוא חוזה את העתיד והעתיד מאמת את דבריו (רמב"ן, שם, פירוש שני. חזקוני, רקאנטי ועוד). בכל זאת, אין לשמוע לו אם הוא מנבא שיש לסור מדרך עבודת ה'.

ההתלבטות של הפרשנים בשאלת זהותו של נביא השקר, האם הוא נביא ה' או מתחזה המנבא נבואת עצמו, נובעת מן הפסוקים עצמם: הכתוב קורא לו 'נביא' ומציין במפורש שאותותיו יתקיימו: "ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם". אך, קשה להסביר מדוע ה' שולח נביא לעודד אנשים להפסיק להאמין בו. לכן, רוב הפרשנים נטו לומר שיש כאן אדם גדול במדרגת נביא, שסטה מן הדרך. פרשנים אלה נסמכים על המילה "יקום" שעניינה מרי והתקוממות. וכך מסביר ר' צדוק הכהן מלובלין:

ואף על פי שהבחירה ביד האדם היינו דבירו להיות אחר כך נביא שקר ומנביאי הבעל ועבודה זרה וכמו שנאמר (דברים י"ג, ב') כי יקום בקרבך נביא וגו' שגם הוא נקרא נביא סתם ויש בו כח הנבואה אלא שהוא יקום מעצמו ולא נקרא שהקב"ה מקימו עוד, כי האלקים עשה את האדם ישר ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין ומפי עליון לא תצא הרעות רק נקרא על שם עצמו (ר' צדוק, פוקד עקרים, אות ב)

דמותו המכחשת והמתחמקת של נביא כזה שכוחותיו הרוחניים כה גבוהים ובכל זאת הוא בועט בכוחות הללו נדונה בסוגיה בסנהדרין (צ, א). אנו נדון בה בבוא העת בע"ה. כעת, ננסה להתמקד בשאלת הרלוונטיות של אזהרה זו לימינו.

הרמב"ן לפרשתנו, מבהיר שניתן לנתב במבוכי העתיד באמצעות השכל. ולהגיע לדבקות המולידה נבואה גם בימיו. לדבריו, ניתן להשיג באמצעות ריכוז רב את מה שעניי הבשר שלנו מטשטשות ומעלימות. "כי בנפשות בקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות, לא ידע האיש מאין יבא בו, אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני. ויקראו לו הפילוסופים כה"ן, ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נתאמת לעיני רואים. אולי הנפש בהתבודדה תדבק בשכל הנבדל ותתכוין בו". והמלבי"ם מוסיף "וגם בזמנינו יתחדשו ענינים כאלה אם ע"י מלאכת המאגנטיזמוס שקראום אותם רואה מלב". אולם, שניהם הסבירו כיצד ייתכן שאדם יצפה את העתיד. פרשנים אלו תיארו טכניקות קיימות המאפשרות השגת תובנות רוחניות. בימינו ישנו תחום מחקר הנקרא עתידנות, והוא נסמך על ביטויים ראשוניים במציאות העכשווית שבהם כמוסים התפתחויות עתידיות. זיהויים מאפשר ידיעה ברורה באשר להיכן הם יובילו את המציאות בעתיד.

אך האפשרויות הללו כולן מתייחסות אל הנבואה כאל צפיית העתיד. על פניו, האזהרה מפני נביא שיקום מקרבנו וינבא כי עלינו לעבוד עבודה זרה מניחה שהנבואה המוסרית ולאו דווקא העתידנית היא חלק מחיינו. בימים שבהם הנבואה היא צורת ההתקשרות של האדם עם הכוחות העליונים, קיים חשש מפני הטעיה של נביא כזה. לכאורה, החשש הזה פג משעה שפסקה הנבואה בישראל. אחרוני הנביאים היו חגי זכריה ומלאכי ולאחריהם אנו מוצאים קונצנזוס ביחס לכך שהקב"ה הפסיק לדבר איתנו בדיבור ישיר. היפסקות הנבואה גרמה

לשינוי יסודי במקורות הסמכות. קץ הנבואה חולל שינוי באופן התגלותם של דברי ה'. ובאחת הפכנו מעם הניזון מדבר ה' המתחדש, לשומרי דת הניזונים מן התורה והכתובים, המתפרשים על ידי החכמים והמלומדים, דורשי התורה שבכל דור. סיום עידן הנבואה הוא גם נקודת הציון שבה היותנו "עם הספר" הפכה לסימן הזיהוי שלנו. לכן, לכאורה, התרחשות כזו של נביא שסרח אינה צפויה כלל.

תיאור זה הוא תיאור נכון באשר למה שהתרחש באופן בולט על פני השטח ובייחוד בכל הנוגע לתולדות פסיקת ההלכה. אך עדיין, למרות המעבר לעיון פרשני ולסמכות חכמים, לא נסתם הגולל על העולם המיסטי. בתקופת התנאים אנו פוגשים את יורדי ה"מרכבה", ואת ההולכים ב"פרדס", בתקופת התלמוד עדיין שומעים "בת קול" המכריעה את מחלוקת בית שמאי ובית הלל.

הפילוסופיה הרציונליסטית האמינה בכח ההיגיון האנושי כביטוי לצלם אלוקים השוכן באדם והמסוגל לגלות את רצון השכינה. התפתחות הקבלה בימי הביניים על כל התופעות הנלוות לה: גילויי אליהו, התעלות הנשמה, ואף חלומות, עסקה רבות בדיבור הישיר עם ה'. לבוש חדש של כל אלו בקבלת האר"י ובהופעת המלאך ה"מגיד" בבית מדרשו של ר' יוסף קארו בצפת. בחסידות שוב לבשו תופעות אלו צורה חדשה: 'נבואותיו' של הבעל שם טוב והצפיה למרחקים של החוזה מלובלין.

בשונה מן הנבואה, רוב התופעות המיסטיות הללו אינן מכילות טענה בדבר התגלות ה'. אלא מתמקדות ביכולת לפצח את הקליפה של המציאות ולגלות מבעדה את העולם הקסום, את חדר הבקרה של עולם המעשה. לצפות בתוכנת המחשב המפעילה את העולם ולפענח אותה תוך שיטוט בעולמות עליונים. בדומה לנבואה, המיקוד אינו דווקא באותות ובמופתים, אף שגם אלו קיימים, אלא בערכי המוסר שהם מטיפים להם ובהנהגה וההובלה הצומחת מכח עליונות זו. המכנה המשותף החשוב בין תופעה זו לנבואה הוא במציאת המסלול העוקף של התורה הכתובה. מסלול שמקיים חוויה דתית שיש בה מגע ישיר ויומיומי עם עולם הרוח הנסתר. היכולת להשיג את המתרחש בעולמות עליונים לא פסקה מעולם. יחד איתה לא פג גם החשש מפני מאחזי עיניים ומוליכי שולל. אלו שכוחם אינו דווקא בניבוי העתיד, אלא בעוצמות הרוחניות ובגילוי המכוסה.

החשש של התורה מתגבר לא רק מפני הכח שבמאגיה או במיסטיקה עצמם. החשש הוא גם מצד האדם והעם. לאדם ישנו חוש רוחני. חוש נעלה המסוגל לפגוש את ה'. חוש זה נותר בעינו בתקופות שונות ועד ימינו. האמונה הבסיסית של האדם בכך שישנה אפשרות להתגבר על המגבלה האנושית ולגעת באינסוף. כח המשיכה שיש למנהיג, שמסוגל לרצות את הצד האנושי הזה את הכמיהה הזו לנשגב, הוא רב.

כעם, המפגשים הראשונים שלנו עם הקב"ה היו דרך התגלות ולא דרך ציווי. ומאז ועד היום האמונה והאינטואיציה משמרים את זיכרון קיומו. רק בשלב השני באים הציווי והעבודה, ביטויים חיצוניים לאמונה שבלב. החרדה הגדולה היא, שהגעגוע לאותו מפגש יתגבר על המחויבות שנולדה מכוחו.

המפגש בין מי שמוכן לספק לנו את הכח להמריא מעל המציאות, לבין היצר הקמאי המבקש לגבור על מגבלות העולם הזה ולחשוף את מה שמעבר לו, מחייב התמודדות אמיצה וחד משמעית, שהיא כנגד טבע האדם על מנת שיד המחויבות והאמונה - תגבר.